

Türk Millî Kimliğinin Kuruluşunda Osmanlı'nın Reddi: *On Beşinci Yıl Kitabı**

Seçil Deren van het Hof
Akdeniz Üniversitesi

ÖZET Millî kimlik kavramı, yücelttiği ve sahiplendiği kültürün ve geçmişin yanı sıra dışladığı ve düşmanlaştırdığı bir öteki kimliği de içerir. Öteki, kimi zaman yakın geçmişte egemenliğine karşı bağımsızlık kazanmış bir başka millî kimlik, kimi zaman da homojenliği tehdit ettiği düşünülen bir azınlıktır. Ötekinin nasıl tanımlandığı, millî kimliğin ne olduğu hakkında yücelttikleri ve sahiplendiklerinden daha fazla bilgi verir. Ancak ötekinin kim olduğu süreklilik göstermez; aksine, millî kimlik politikalarına bağlı olarak değişim gösterir ve dönemsel olarak incelenmelidir. Türk millî kimliğinin Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen ilk onbeş yıldaki niteliği *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda ötekinin izi sürülerek tanımlanmaya çalışıldığında karşımıza Kurtuluş Savaşı'ndaki düşmanlar ya da Lozan Anlaşması'nda tanımlanan azınlıklar değil ilginç bir şekilde Osmanlı geçmişi çıkmaktadır. Türk millî kimliğinin kendi siyasal geçmişini ötekileştirmesi milliyetçilik kuramları çerçevesinde incelendiğinde karşımıza Eric Hobsbawm'ın tanımladığı geleneğin icadı kavramını çıkmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER Erken Cumhuriyet dönemi, Batılılaşma, ulus devlet, millî kimlik inşası

ABSTRACT The concept of national identity brings in the identity of the excluded and antagonized other together with the accepted and sublimated past and culture. The 'other' is usually another national identity against whose sovereignty the independence is achieved, or a minority which is thought of threatening the homogeneity. The definition of the other provides more information on the national identity than what is accepted and sublimated by it. However, the other is not persistent; instead, it changes according to the policies of national identity and thus has to be studied within definite time intervals. I aim at analysing the spirit of Turkish national identity within the first fifteen years following the establishment of the Republic by a critical reading of the *On Beşinci Yıl Kitabı* ('The Book of the Fifteenth Year') in search of the other. In this book, I found out, to my surprise, that the other was neither the adversaries in the Independence War nor the minorities described in Lausanne Agreement, but the Ottoman past. The 'othering' of its own political past by the Turkish national identity evaluated with reference to theories of nationalism brings up Eric Hobsbawm's concept of invention of tradition.

KEYWORDS Early Republican period, Westernization, nation state, creation of national identity

Türk millî kimliği ile Osmanlılık ve Osmanlı kimliği arasında bir gerilim vardır. Bu gerilim bir yanı sıra siyasal kadrolar arasındaki rekabetin yansımasıdır. Ancak bu gerilim, Türk kimliğinin ve dolayısıyla resmi söylemin kuruluşunu da önemli ölçüde etkilemiş ve şekillendirmiştir. Burada, Osmanlı kimliğinin Türk kimliği için ne anlama gel-

* Bu makale, 25-28 Ocak 2007'de Ruhr-Universität Bochum, Institut für soziale Bewegungen tarafından düzenlenen olan *Revisiting South Eastern Europe: Comparative Social History of the 19th and 20th Centuries* başlıklı konferansta yazarın sunduğu "Ottoman Past as the Other of Turkish National Identity" bildirisinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

diği Türk milliyetçiliğini açıklamaya çalışan kuram ve yaklaşımlardan yola çıkılarak irdelenecektir. Erken dönem Kemalist Türk milliyetçiliğini yansıtan resmi bir metin olan *On Beşinci Yıl Kitabı* üzerinden etnik-sivil milliyetçilik kategorileri yeniden ele alınacaktır.

Hans Kohn'un klasik milliyetçilik tasnifine göre, Türk milliyetçiliği Doğulu ve etnik milliyetçilik kategorisindedir. Yine bu tasnif paralelinde, Friedrich Meinecke'nin kavramıyla Türk milliyetçiliğinin bir *Staatsnation* kurduğu öne sürülür. Topluma ve kültürüne öncelik veren Batılı sivil milliyetçiliklerin karşısı olarak Doğulu etnik milliyetçiliklerin asli kaygısı devleti korumak olduğundan, daha otoriter siyasal sistemler ürettiği iddia edilir. Kohn'un aslında totaliter ve demokratik karşıtlığını simgeleyen etnik ve sivil milliyetçilik ayrıştırması Uriel Heyd ve David Kushner'in Türk milliyetçiliği üstüne öncü ve temel eserler kabul edilen kitaplarına da sinmiştir.¹ Kısacası, liberal demokrat Batı literatüründe Türk milliyetçiliğinin ürünü olan Türkiye ulus devleti, kurucu ideolojisi nedeniyle, otoriter, totaliter ve anti-demokratik bir kadere mahkûmdur.

Erken Cumhuriyet dönemi milliyetçiliğini Doğulu etnik milliyetçilik örneği olarak görmek Türk kültürünün ve kimliğinin doğrudan Orta Asya kökenleriyle bağlantısı olduğunu örtük biçimde kabul etme hatasına düşmektir. Türk milliyetçiliğinin etnik milliyetçilik olduğu kabulü nüfus yerleştirme politikaları, 'Vatandaş Türkçe Konuş!' kampanyası ya da Varlık Vergisi örneklerinde görüldüğü gibi 1930'lar ve 1940'lardaki etnik ayırmacılık, hatta ırkçılık eğilimlerini açıklamakta kolaylık sağlar. Ne var ki bu yaklaşım 'Türkler'in toplumsal belleğinde anavatan Orta Asya'ya dair mitlerin, sembollerin, artistik biçimlerin, geleneklerin ve kahramanların hâlâ bir yankısı olduğunu, Türk millî kimliğinin toplumsal kurgusunda Orta Asya'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne kültürel süreklilik bulunduğunu da varsayar. Gellner, Hobsbawm ve Anderson tarafından geliştirilen modernist milliyetçilik kuramı ebedi millet anlayışını temsil eden etnik-sivil, Doğulu-Batılı tasnifinin dışına çıkmıştır. Onlar milliyetçiliğin popülerleşmesini kapitalist sistemlerin hegemonik süreçlerine referansla açıklamışlardır.

---

1. Uriel Heyd, *Foundations of Turkish nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp* (Londra: Luzac and Company Ltd., 1950)—Türkçe çevirileri için bkz., Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri* (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayını, 1979); Uriel Heyd, *Ziya Gökalp: Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (İstanbul: Sebil, 1980); Uriel Heyd, *Türk Milliyetçiliğinin Kökleri* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001); ve son olarak, Uriel Heyd, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri* [çeviren A. Gökçe Bozkurt] (İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2010); ve David Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908* (Londra: Frank Cass, 1977)—Türkçe çevirileri için bkz., David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, 1876-1908* (İstanbul: Kervan Yayınları, 1979); ve David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, 1876-1908* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2009).

Klasik ikili milliyetçilik sınıflandırması Shulman ve Kuzio'nun araştırmalarında da sorgulanmıştır.² Modernist yaklaşıma belli noktalarda benzeyen Anthony Smith'in etno-sembolik yaklaşımı ise ulusun yalnızca modern koşullarda kurulan modern bir kurgu olduğunu kabul eder. Fakat ulusun bütünüyle ve salt modern bir kurgu olmadığını eklediği noktada modernist milliyetçilik kuramlarından ayrışır. Smith, milliyetçiliği kuran söylemi üreten seçkinlerin ataların geleneklerine gönderme yapmaları ya da eski geleneklerle uyumlu yeni gelenekleri icat etmeleri gerektiğini öne sürer. Modern bir ulus inşa etmek için "gelenekler 'icat' edilebilir, fakat sadece ve sadece [ataların gelenekleri ve kültürü ile] yankılanıyorlarsa kalıcı olabilirler."³ Bunun anlamı şudur: icat edilen geleneklerin dahi milliyetçiliğin çağıracağı kitlenin kolektif belleğinde karşılık geldiği bir anlamı olmalıdır. Toplumun geçirdiği çeşitli dönüşümlere karşın ulus geçmişindeki topluluklarla uygun bir isim, kabaca bir ülke, dil, bazı sanatsal stiller, bir mitler ve semboller sistemi, kahramanlar geleneği, altın çağa dair anılar gibi özellikleri paylaşır.⁴ Milliyetçiliğin popüler cazibesini kültürel süreklilik kurar.

Ancak Kemalist ulus inşası örneğinde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus niteliği ile Orta Asya bozkırlarında tahayyül edilen etnik geçmiş arasında aşılması güç bir uzaklık vardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının en belirgin ortaklıkları bir Müslümanlar topluluğu olmaları ve Mecelle'de tanımlanan medeni hukuk ilkeleri çerçevesinde birlikte yaşayabilecek bir zemine sahip olmalarıdır.⁵ Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasal sınırları içinde toplanan insanlar arasında Türklerin Ergekon'dan çıkmalarına rehberlik eden dişi kurt Asena mitinin ne yaygınlıkta bulunduğu son derece şüphelidir. Toplumsal hafızada çok daha taze olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine 'altın çağ' olarak Orta Asya geçmişini koymak kolay ulaşılabilecek bir hedef değildir. Dolayısıyla, Türk etnik kimliğine dayalı bir milliyetçiliğin toplumsal hafızada yankılanacak çağrışımları olan mitler, semboller, kahramanlar, gelenekler icat etmesi son derece güç olmuştur. Bu nedenle, en azından 1923-1938 dönemindeki Türk milliyetçili-

2. Stephen Shulman, "Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism," *Comparative Political Studies*, 35/5 (Haziran 2002), ss.554-585; ve Taras Kuzio, "The Myth of the Civic State: A Critical Survey of Hans Kohn's Framework for Understanding Nationalism," *Ethnic and Racial Studies*, 25/1 (Ocak 2002), ss.20-39.

3. Anthony D. Smith, "The Myth of the 'Modern Nation' and the Myths of Nations," *Ethnic and Racial Studies*, 11/1 (Ocak 1988), s.11.

4. Anthony D. Smith, "Memory and Modernity: Reflections on Ernest Gellner's Theory of Nationalism," *Nations and Nationalism*, 2/3 (Kasım 1996), s.376.

5. Kemal H. Karpat, "Historical Continuity and Identity Change or How to Be Modern, Muslim, Ottoman, and Turk," Kemal H. Karpat (der.), *Ottoman Past and Today's Turkey* (Leiden, Boston ve Köln: Brill, 2000) içinde, ss.1-29.

ğinin kurgusuna bakıldığında etnik-sivil milliyetçilik kategorilerinin geçerliliğinden şüphe duymak gerekir.

Burada, 1923-1938 arası dönemdeki resmi Türk milliyetçiliğinde ortaya konan söylemin iradi bir ulusal kimlik kurmak niyetini taşıdığını savunmaktayım. Bunu yaparken yola çıktığım iki noktadan biri yeni kurulan devletin kendisine Batılı devletler arasında bir yer istemesinden ötürü dönemin resmi söyleminde etnik ötekilerin belirginleşmemesi, ikincisi ise diğer kimliklerin içinde eritileceği bütünlüklü ve ideal bir ‘Türk’ kimliğinin henüz olmamasıdır. Bu iki koşulun birleşiminden ortaya öteki olarak Osmanlı geçmişi çıkmış ve ulusal kimlik olarak Türklüğün temel kuruluş dayanaklarından biri Batılılaşma programına da paralel olarak Osmanlı kimliğine karşıtlık olarak kurulmuştur.

1923-1938 arası dönemin resmî söyleminde etnik ötekiler belirginleşmemektedir. Özellikle Yunan, Ermeni ve Yahudi kimliklerinin anılmadığını ya da bu kimliklerin düşmanlaştırılmasından özellikle uzak durulduğunu görürüz. İşgal kuvvetleri olarak Yunanlı, ya da Türk birliğini hedef almış emperyalist güçler olarak Batılı devletler imgelerini resmî metinlerde bulmak isteyen araştırmacıları büyük bir düş kırıklığı beklemektedir.⁶ Bu düşman imgelerinin olmaması büyük ölçüde acil gereksinim olan ekonomik toparlanma sürecinde Batılı devletlerle barışçıl ilişkiler kurma zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Ancak, bir barış dönemine duyulan mübrem—ya da, kaçınılmaz—ihtiyaç dahi ulusal kimliğin öteki ve düşmanlık üstüne kurulmamasının ardında bir siyasal tercih olduğu gerçeğini gölgelemez.

Bu siyasal tercihin oluşmasındaki bir başka etken de mevcut etnik Türklerin sosyo-kültürel niteliklerinin ulusal kimliğe model oluşturacak güce ve cazibeye sahip olmamasıdır. ‘Türk’ün yaygın imajı ‘cahil köylü’dür. Erken Cumhuriyet seçkinlerinin siyasal ideali ise Osmanlı İmparatorluğu’nun tebasının yerine Avrupa tarzı modern vatandaş koymaktır. Ondokuzuncu Yüzyıl’ın sosyal Darwinist görüşlerinin etkisiyle Erken Cumhuriyet seçkinlerinin ilk hedefi Türklerin modern vatandaşlar olacak özellikleri ‘tür’ olarak taşıdığını kanıtlamak olmuştur.⁷ Bu nedenle 1930’larda Türk Tarih Tezi çerçevesinde gerçekleştirilen antropolojik ve ırk kavramını sıkça kullanan yarı-akademik çalışma-

6. Tanıl Bora, “Milli Kimliğin Kuruluş Döneminde Resmi Metinlerde ‘Yunan Düşmanlığı’ Neden Eksikti, Nereye Gitmişti?” *DeFTER*, No.32 (Kış 1998), ss.34-52.

7. ‘Sosyal Darwinizm’ Charles Darwin’in 1856’da yayınlanan *On the Origin of Species* [‘Türlerin Kökeni’] kitabında öne sürülen doğal ayıklanma kavramının toplumsal çatışmayı açıklamakta kullanılmasıyla ortaya çıkan yaklaşımdır. Biyolojik tartışmaları dinsel nedenlerle yapamayan Osmanlı-Türk aydınları doğrudan sosyal Darwinizm tartışmalarına sürüklenmişlerdir. “Osmanlı-Türk modernleşmesinde de pozitivism olarak değerlendirilen arka plan aslında ağırlıklı olarak sosyal Darwinist temaları içermektedir” (Atıla Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), s. 2).

larının asli anlamı genellikle iddia edildiği gibi Kemalistlerin ırkçı oldukları değil, kurmaya çalıştıkları modern devletin modern vatandaşları olabileceğini hem Batılılara hem de kendilerine kanıtlamaktır. Bu kanıtama çabasının ardında Osmanlı döneminden miras kalan sosyal Darwinist görüşlerin hala belli ölçüde egemen olması görülebilir. Aynı tarihsel kurgu, modern ulus devletin gerektirdiği milliyetçilik anlayışı ile bir araya getirilmek istenen vatandaşların ortak tarihsel geçmişlerinin yeniden inşa edilmesine de ciddi anlamda hizmet etmiştir.

KOŞUT SÜREÇLER OLARAK BATILILAŞMA VE ULUS İNŞASI

Modernist milliyetçilik kuramları ulusun modern bir kurgu olduğunu ortaya koyar. Modern ulus devletler ve onların ideolojileri olarak milliyetçilikler endüstri devrimi ve 'basılı kapitalizm'le başlatılabilecek bir modernitenin sonuçlarıdır. Endüstrileşme ve kapitalist ilişkiler öncelikle Batı Avrupa'da ortaya çıktığından ilk uluslar da bu coğrafyada ortaya çıkmışlardır. 'Üçüncü Dünya' milletlerinin milliyetçilikleri ise bağımsızlık mücadelelerinin beraberindeki endüstrileşme çabalarına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu 'geç kalmışlar'ın öncelikli hedefi ulus kurmak değildir; siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemlerini modernize ederek emperyalist baskılara karşı durabilecekleri bağımsız devletler kurmaktır.⁸ Batılılaşma olarak adlandırılan bu süreç Rusya, Türkiye, İran ve Mısır'da çeşitli ortak mekanizmalar üzerinden işlemiştir.

Batılılaşmanın üç temel görünüşü (1) siyasal olarak, Weberyen ilkler üzerine kurulu merkezî bürokratik devletin kuruluşu; (2) ekonomik olarak, sanayileşme ve pazar mekanizmasının kurulması; ve (3) sosyo-kültürel olarak, geleneksel toplumsal bağlarından kurtarılmış özgür vatandaşlar yaratmaktır.⁹ Türkiye örneğinde, merkezî bürokratik devletin inşası zaten Tanzimat ile başlamış ve Cumhuriyet'in kurulması ile nihai biçimine erişmiştir. Pazar mekanizmalarının daha rasyonel bir zeminde işlemesine ve yerli burjuvazinin güçlenmesine yönelik İttihad ve Terakki döneminin izlediği politika-

8. Kapitalizme 'geç kalmışlar' yaklaşımı Philip Corrigan ve Derek Sayer'in *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution* (Oxford ve New York: Blackwell, 1985) kitabında sorgulanır ve tekil, ideal bir kapitalist gelişme süreci olmadığı ortaya konur. Burada, milliyetçilik sınıflandırmasında Doğu/Batı ikiliğinin de aynı tekil ve ideal kapitalist toplum gelişimi kabulünün yansımaları olduğunu vurgulamak için bu kavramı kullanıyorum.

9. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus* [çeviren K. Durukan] (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002); ve, İlhan Tekeli, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda bir Üst Anlatı," Uygur Kocabaşoğlu (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, 3: Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002) içinde, ss.19-20.

lar da Cumhuriyet döneminde 1930'lara dek devam ettirilmiştir. Özgür bireylerin ve vatandaşların yaratılması da özellikle İkinci Meşrutiyet'ten beri Osmanlı-Türk devletinin yöneticilerinin siyasal projelerinin parçasıdır. Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan tüm bu süreçler Erken Cumhuriyet döneminde devletin resmî söyleminde belirginlik kazanmıştır.

Ancak, Erken Cumhuriyet dönemi siyasal projedeki bu devamlılığı çeşitli siyasal sebeplerden dolayı yok saymayı ve unutturmayı tercih etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 1923'te *Tanin* gazetesine verdiği bir demeçte Türk devletinin bir savaş devleti değil bir iktisat devleti olacağını belirtmiştir. Aynı konuşmada cumhuriyetçi ideolojinin egemenliğin temelinde ekonomik gelişmeyi ve endüstrileşmeyi gördüğünü, modern çağda bunun medeniyete ulaşmanın tek yolu olduğunu söylemiştir. Bu yaklaşım Cumhuriyet'in Osmanlı'dan radikal biçimde ayrı olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Mustafa Kemal'in bu konuşması Osmanlı'nın ekonomik gelişme ve kalkınmaya olan duyarsızlığının, imparatorluğun çok-etnili yapısı ile ilişkilendirildiği pek çok örnekten yalnızca biridir. Benzeri pek çok konuşma İzmir İktisat Kongresi'nin tutanaklarında karşımıza çıkmaktadır.

Sosyo-kültürel bakımdan vatandaşların yaratılması ile ulusal kimliğin kurulması eşzamanlı ve birbirine bütünleşik süreçler olarak karşımıza çıkar. Yeni rejimin gerektirdiği 'yeni adam' toplumsal meşrutiyetin sınırlarının düzenlendiği süreçte vücut bulur. Maria Todorova'nın işaret ettiği gibi, modernitenin yayılması farklı coğrafi ve tarihsel bağlamlarda farklı ulusal bilinç yapılandırmaları üretir. Genellikle seçkinler ve aydınlar tarafından temsil edilen Batılılaştırıcı gücün zihniyeti 'içeri'yi 'dışarı'dan, 'biz'i 'onlar'dan, 'yerli/yerel'i 'yabancı'dan ayırıştırır temel değerleri ve uygulamaları şekillendirir.¹⁰ Erken Cumhuriyet döneminin seçkinlerinin ve aydınlarının Batılılaşma projesinin bir boyutu da yeni ulusal kimliği halka öğretmek ve benimsetmekti.

Bu süreçte, diğer 'geç kalmışlar'a benzer biçimde, Türk milleti de bir 'uyanış' yaşar; Orta Asya köklerinden yeniden doğar. Ebedi biyolojik sürekliliği olan bir ulus inşa etmek adına Türk aydınları tarih yazmakla görevlendirilirler. Bu yolda Osmanlı tarihi ve Türk tarihinin Müslümanlıkla birleşen yüzyılları bir kaç paragrafa sığdırılarak, Gellner'in deyişiyle, unutulmaya, hatta yok sayılmaya çalışılmıştır. Türklerin Hititler'in ataları oldukları tezi hem devletin hüküm sürdüğü topraklardaki tarihsel hak iddiasını hem de antik Yunan kültürünün kökeninde Türk kültürü olduğu iddiasını barındırır. İkinci id-

10. Maria Todorova, "The Trap of Backwardness: Modernity, Temporality, and the Study of Eastern European Nationalism," *Slavic Review*, 64/1 (Bahar 2005), ss.140-164.

dia Avrupa kültürünün temelindeki antik Yunan kültürünü Türk kültürü ile bağlantılandırarak Batılılaşmaya muhalefet eden kesimlerin Osmanlı'dan beri öne sürdükleri özünden uzaklaşma eleştirilerini tersine çevirmekte, Türkler Batılılaşarak Müslümanlık yüzünden uzaklaştıkları özlerine dönmektedirler. 1932 ve 1937'deki Türk Tarih Kongreleri bu anlatıyı duyurmak için düzenlenmiştir.

Buradan yola çıkarak dönemin aydınlarının bilerek halkı kandırdıklarını varsaymak haksızlık olur. Bu tarih tezine ilk inanan onlar olmuşlardır. Ayrıca, Orta Asya kökenine yapılan göndermelerde amaç asla gerici bir biçimde bu köklere dönmek olmamıştır; aksine Türklerin Osmanlı'dan daha ileri olan unutulmuş medeniyetinin dirilişi olarak anlaşılmıştır.¹¹ Türklerin Batılı ve modern olmaları için Osmanlıların yaptıkları gibi Batı'yı taklit edip kendilerini aptal durumuna düşürmeye ihtiyaçları yoktur; Batı medeniyetinin kökeni olan Orta Asya ve Anadolu medeniyetlerine, yani özlerine dönseler ve ulusal kimliklerini bulsalar bu yeterli olacaktır. Kısacası, Cumhuriyet seçkinleri için öz Türk tipik bir Avrupalı vatandaştır. Erken Cumhuriyet'in bu ideolojik kurgusunda Batılılaşma ve uluslaşma bir dış 'öteki'ye gerek kalmaksızın zarif bir biçimde bir araya getirilmiştir.

Ne var ki, ne Orta Asya köklerine ne de Anadolu'ya yapılan göndermeler dinsel unsurlar dışarıda tutularak kurulmaya çalışılan bir ulusal birlik için yeterince güçlü değildir. Öncelikle, Anthony D. Smith'in ortaya koyduğu üzere, bu göndermelerin milliyetçi duyarlılıklar için popüler bir cazibe yaratacak yankıları yoktur. Toplumsal belleğin çok derinlerinde kalmışlardır ve kültürel süreklilikleri Osmanlı'nın Onbeşinci ve Onaltıncı yüzyıllardaki zaferlerinin gölgesinde çok zayıflamıştır. Ayrıca Orta Asya 'altın çağ'ı bir model kimlik de sunmamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal bellekte *gerçekten* bir yankısı olan imgeler Osmanlı geçmişine aittir. Osmanlı geçmişinin toplumsal bellekteki tam da bu egemenliği Cumhuriyet seçkinlerinin gözünde ulus devletin oturmasına engeldir ve dolayısıyla giderilmesi gereken bir sorundur. Herşeye rağmen Orta Asya kökleriyle kurulan yapay kronolojik bağ Cumhuriyet'in siyasal ve kültürel seçkinlerinin şekillendirdiği örnek vatandaş kimliğine yalnızca çelimsiz bir destek sağlamıştır.

Niyazi Berkes, Tarık Zafer Tunaya ve Şerif Mardin gibi saygın sosyal bilimcilerimiz farklı tarihsel ve ideolojik çerçevelerden yaklaşımlar da Erken Cumhuriyet'in kültürel reformlarının asıl düşmanının İslam ve onun koruyucusu olarak Osmanlı İmparator-

11. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), s.102.

luğu olduğunda birleşirler.¹² Osmanlı geçmişi, Orta Asya'nın halkın nezdinde yankısının ne kadar zayıf kaldığının farkında olan Erken Cumhuriyet'in toplum mühendislerinin yakasını bırakmamıştır. Onların pozitivist ve materyalist dünya görüşleri ile tam bir uzlaşmazlık içinde olan Osmanlı'nın Doğulu batınî metafiziği gerçek bir kabustur. Pozitivist, kökten Batılılaşmacı zihniyet Osmanlı düşünsel mirasında sadece geri kalmışlık, yozlaşmışlık ve dinci gericilik görür. Bu nedenle Cumhuriyet'in kültürel reformları halk kültürü ile bağdaştırılma yoluna gidilirken, yozlaşmanın ve muhafazakârlığın kaynağı olarak görülen Osmanlı yüksek kültürü ve hanedanı mümkün olduğunca silinmeye çalışılmıştır.

Sonuçta, Osmanlı geçmişi yeni Türk ulusal kimliğinin ötekisi olarak kurulur. Bu kurgunun bazı unsurlarına bu noktada değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan en önemlisi İslâm'ın Türk ulusal kimliğindeki rolüdür. Batı kamuoyunda olduğu kadar Osmanlı aydınları ve halkında da Türk her zaman Müslüman ile birlikte düşünülmüştür. Pek çok araştırma da Müslümanlığın Türk kimliği için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Örneğin, Kemal H. Karpat Birinci Dünya Savaşı sonrasında değişik bölgelerden Anadolu'ya göçen grupları kaynaştıran başat toplumsal bağın İslâm'ın sağladığı medeni hukuk ortaklığı olduğunu yazar. Dolayısıyla Anadolu'da oluşmakta olan kimliğin sınırlarını da dinsel kavramlar çizmiştir. Türk olamayan biri gayrı-Müslim'dir; doğrudan Rum, Ermeni ya da Yahudi değildir. Gagauzlar gibi Hıristiyan Türkler de gönül rahatlığıyla 'içeriden,' 'bizden olan' tanımına alınamamıştır.

Din, ulusal kimliğe sıkıca bağlı yapılanmış olmasına rağmen, İttihad ve Terakki liderleri için olduğu kadar Cumhuriyet Halk Partisi liderleri için de Osmanlı-Türk kültürünün geri kalmışlığının ve çürümüşlüğüünün ardındaki esas etken olarak tanımlanmıştır. Böylece genç Cumhuriyetin modernist imgeleminde Osmanlı geçmişi öteki olarak yerleşir: savaşılacak düşmansa İslâm'dan türeyen kültürel muhafazakârlıktır. Bu savaşın en bilinen cephelerini kadınların toplumsal yaşamdaki yerleri ve hakları oluşturmuştur. Aynı yaklaşımla tarikatlar alt kültürün ve gericiliğin odakları olarak damgalanmış ve siyasi temsil mekanizmalarından uzaklaştırılmıştır.

Ayhan Akman da çeşitli çalışmalarında Erken Cumhuriyet döneminde Batılılaşma ve uluslaşma süreçlerini birlikte incelemiş ve Türkiye örneğini açıklayıcı bir kavram olarak 'çağdaşlaşmacı milliyetçilik'i önermiştir. Akman'ın bu önerisinin ardında, millî kimliğin çağdaş uygarlık seviyesine yükselme projesine itaat ve hizmet edecek şekilde tasar-

12. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* [yayına hazırlayan Ahmet Kuyaş] (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002); Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004); ve, Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

landığı fikri vardır.¹³ Çağdaşlaşmacı milliyetçilik kavramı bir yönüyle de Erken Cumhuriyet dönemi Kemalist milliyetçiliğine atfedilen etnik/Doğulu milliyetçilik sınıflandırmasını reddeder. Çünkü çağdaşlaşmacı milliyetçilik ulusun ortak kimliğini etnik milliyetçilikten farklı bir noktada kurmaktadır: “Batının seçilerek kurgulanmış bir kültürel modelinden türetilen bir ortaklık.”¹⁴ Aktar’ın yaklaşımı, bir yandan Batılılaşma projesini izlerken diğer yandan yerli/yerel kültüre tutunan Türk millî kimliğinde kimi araştırmacıların gördüğü paradoksu da çözer.¹⁵

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KENDİNİ ANLATIYOR: ON BEŞİNCİ YIL KİTABI

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal tarihini çalışanlar için ilk akla gelen resmî kaynaklar Mustafa Kemal Atatürk’ün 1927’deki *Nutuk*’u ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin parti programlarıdır. Dönemin resmî ideolojisini anlamak için bir sonraki adımda Türk Tarih Kongreleri tutanaklarına ve Türk Tarih Kurumu’nun yayınlarına bakmak gerekir. Ne var ki, andığımız metinlerin ortak özelliği halka değil seçkinlere hitaben yazılmış olmalarıdır. *On Beşinci Yıl Kitabı* bu bakımdan diğerlerinden kısmen farklıdır. Kitabın daha kısa baskısı doğrudan sıradan vatandaşa hitaben hazırlanmış ve bizim incelediğimiz uzun versiyondaki istatistik bilgiler yerini daha fazla görsel malzemeye bırakmıştır. Ancak metnin genel ruhu uzun versiyondan farklı değildir. Bu kısa versiyonun özellikle orta okullar ve liselerde eğitim amaçlı tasarlandığı belirtilmektedir.

1938 yılında basılan *On Beşinci Yıl Kitabı* 611 sayfalık hacimli bir eserdir. Kimler tarafından hazırlandığına dair kitapta bilgi bulunmamaktadır. Kitap 1923’ten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi’nin gelişimi, Halk Evleri, tek tek tüm bakanlıkların etkinlikleri, yeni kurulan bankalara ve bankacılık sistemine dair raporlar, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türk Kültürü Kurumu gibi yeni kültürel kurumlara dair bilgiler içermektedir. Kitap ‘milliyetperver ve vatansever’lere ithaf edilmiştir.¹⁶

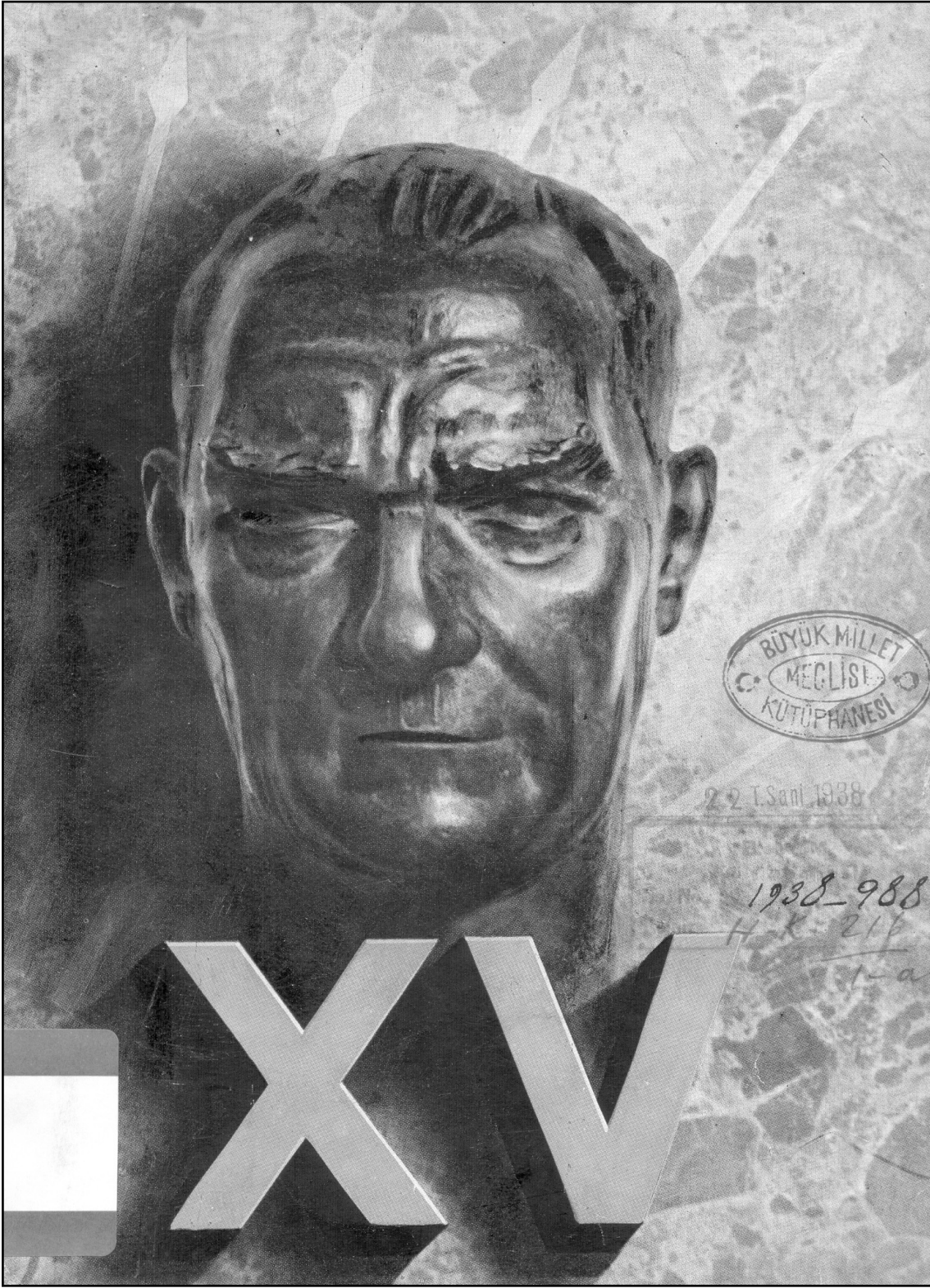
Kitabın basım tarihi yalnızca Mustafa Kemal Atatürk’ün öldüğü yılı değil, aynı zamanda kültürel reformların da noktalandığı yılı işaretler. Nitekim *On Beşinci Yıl Kitabı*

13. Ayhan Akman, “Modernist Nationalism: Statism and National Identity in Turkey,” *Nationalities Papers*, 32/1 (Mart 2004), ss.23-24.

14. Ayhan Akman, “Modernist Nationalism: Statism and National Identity in Turkey,” s.25.

15. Ayşe Kadioğlu, “The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity,” *Middle Eastern Studies*, 23/2 (Nisan 1996), s.178.

16. [Cumhuriyet Halk Partisi] (der.), *On Beşinci Yıl Kitabı* ([Ankara]: [Cumhuriyet Halk Partisi Yayını], [1938]).

Cumhuriyet Halk Partisi'nce 1938 yılında Cumhuriyet'in Onbeşinci yıldönümünde çıkartılan *On Beşinci Yıl Kitabı*'nın dış kapağı.

homojen bir vatandaş topluluğunu yönetecek merkezî bir devlet kurma yolunda nelerin başarıldığına dair bir rapordur. Kitabın baskın anlatısı söz konusu on beş yılda devletin birleştirici ideolojisinin milliyetçilik değil Batılılaşma olduğunu açıkça gözler önüne serer. Ulus olmak o ulus Batı medeniyetinin parçası olabildiği ölçüde önemlidir; bir ulus inşa etmek, o ulus modern bir siyasi yapının parçalı olacaksa gereklidir. Dolayısıyla ulus-devletin siyasal sistemini ayakta tutacak şekilde kapitalist/liberal sisteme eklenmek, bunun için de hem yasalardaki hem de eğitimdeki radikal değişiklikleri devreye sokarak vatandaşları dönüştürmek Cumhuriyet reformlarının asli güdüsü olmuştur. Dolayısıyla, kitabın *tüm* metni son onbeş yılda Osmanlı'ya kıyasla neler başarıldığı üzerine bir met-hiyedir. Karşılaştırma ya da yarışın, ulaşılması ya da eklenilmesi hedeflenen Avrupa ile olmadığı açıkça ortadadır. Her başarının nirengi noktası Osmanlı'dan farklılaşmak, onun hatalarını telafi için değişmek ve bu hataları tekrarlamamaktır. Batılılaşılacaksa da-hi bu Osmanlı'da yapıldığı gibi yapılmamalıdır. Osmanlı'nın anıldığı *her* cümle menfi, Osmanlı'yı niteleyen *her* sıfat olumsuzdur.

Osmanlı ile bu bariz rekabet gizlenmeye çalışılırken hedefin çağdaş Avrupa mede-niyetine ulaşmak olduğu sürekli vurgulanmıştır. Ancak, Türk seçkinlerinin Batı'da, Av-rupa'da birincil deneyimleri olmadığından, aslında bunların neyi içerdiğine dair net fikir-leri de yoktur.¹⁷ Emperyalist taleplere direnebilmek için zaruri gördükleri ekonomik kal-kınma için uygun olduğuna inandıkları bir Batı Avrupa kültürünün kimi niteliklerini uyarlamaya girişmişlerdir. Bu da, yukarıda Batılılaşmanın unsurları olarak saydığımız tem-el değişikliklere paralel olarak, merkezî bürokratik devletin ve eğitilmiş homojen bir nü-fusun yaratılması olarak görülmüştür.

Bu çağdaş siyasi teşkilâtı kurmanın gereği olarak onbeş yıl boyunca kapsamlı re-formlar gerçekleştirilmiştir. Kitap bu reformların son derece ayrıntılı bir tarihçesini de sunmaktadır. Sonuçta, sıradan bir vatandaşın cephesinden, gündelik hayat bütünüyle de-ğişmiştir. Bu değişikliklerin en çarpıcılarından biri zamanın örgütlenmesidir. Ocak 1924'te Müslümanlıktan gelen Perşembe ve Cuma günlerinin tatil olması değiştirilerek, Cumartesi ve Pazar günleri tatil ilân edilmiştir. Bu değişiklikten tam bir yıl sonra 'ulus-lararası takvim ve zaman' benimsenmiştir. 'Uluslararası'dan anlaşılması gereken elbette ki Batı Avrupa'dır. Muhammed'in Medine'ye göçünü referans alan İslâm takvimi yerini İsa'nın doğumunu referans alan Hıristiyan takvimine bırakmıştır. Saatler de Batılı stan-dartlara uydurulmuştur: Türk sistemine göre sabah ve akşam üstü saat 12 iken, yasal dü-

17. Murat Belge, "Batılılaşma, Türkiye ve Rusya," Uygur Kocabaşoğlu (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 3: *Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002) içinde, s.53.

zenleme ile bir günde gece yarısı ve gün ortası saat 12 olmuştur. Gündelik konuşmadaki tüm zaman referansları değişmiş, seyahatler ve taşımacılıktaki tüm tarifeler değiştirilmiştir.¹⁸

Ancak asıl hedef zamanın maddi örgütlenmesinde değişiklik değil, zaman algısını değiştirmektir. Kitabın giriş sayfalarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in Onuncu Yıl kutlamalarındaki söyleviden yapılan alıntılar bu zihniyet değişikliği talebini ortaya koymaktadır.

“... Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce zaman ölçüsü, geniş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sür'at ve hareket mevhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nisbetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilir. Ve çünkü, Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. ...”¹⁹

Burada Türk milletine atfedilen nitelikler, öznelerin ideolojik kuruluşu olarak düşünülmelidir. Bazı araştırmacılar için bu konuşmada Türk milletine atfedilen çalışkanlık ve zekilik Kemalistlerin ırkçı eğilimlerini ifade ederken, Taha Parla'ya göre kendi yöneticileri tarafından yüzyıllarca aşağılanmış bir topluma özgüven ve cesaret vermeyi amaçlamaktadır. Millete övgüsünde konuşmacının niyetinden bağımsız olarak görülen Doğu ile özdeşleştirilen yavaş, pasif, kaderci zihniyetin sökülüp atılmasına, yerine hızlı, aktif ve iradi zihniyetin konmasına yönelik açık emirdir. Çünkü ancak ve ancak ikinci zihniyetin zaman algısı ile endüstrileşmiş Batılı bir toplum kurulabilir.

Kitapta Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunun—ilkesinin—ayrıntılı açıklamalarına da yer verilmiştir. Bunlardan milliyetçilik ilkesinin açıklaması bu makalenin ana fikri açısından son derece dikkat çekicidir:

“Milliyetçilik: Osmanlı devleti, tâbiyeti altındaki muhtelif unsurlardan bir Osmanlı milleti vücade getirmeğe uğraşmış, fakat Osmanlılık siyaseti tam bir iflâsa mahkûm olunca bu sefer “Ümmet” denilen “İslâm milleti” fikrine, islâm ittihadı siyasetine sapmıştı. Neticede bu siyaset dahi iflâs etti. Osmanlı devletini terkîp eden muhtelif unsurların ayrı ayrı tuttıkları milliyetçilik cereyanlarına karşı koymak gayretinde bulunan o devrin bazı nazariyatçıları memlekette bir Türkçülük cereyanı uyandırmak istediler. Bu cereyan bütün Türk kavimlerini birleştirmeye istihdaf eden Turancılığa kadar gidiyordu.

18. Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma,” Uygur Kocabaşoğlu (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 3: *Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002) içinde, s.386.

19. “Büyük Şefin Onuncu Yıl Nutku,” *On Beşinci Yıl Kitabı*, ss.v-vi.

Cumhuriyet Halk Partisinin Milliyetçiliği gerek müstakil, gerek başka devletin tebaası halinde yaşayan bütün Türkleri bir kardeşlik hissile sevmek, onların refahını dilemekle beraber hariçteki bu Türkleri kendi siyasî iştigal hududundan hariç tutar. Partinin ve yeni devletin telâkkisine göre, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş hangi din ve menşeden olursa olsun Türktür. Bu esas, Teşkilâtı esasiye kanununda da açıkça yazılıdır. Yeni Türk milliyetçiliğine göre, Türk milleti büyük insanlık ailesinin yüksek ve şerefli bir uzvudur. Bu itibarla bütün insanlığı sever ve millî menfaatine ilişilmedikçe başka milletlere karşı düşmanlık beslemez ve telkin etmez. ...”²⁰

Osmanlı hem çok-uluslu yapıya izin verdiği için, hem de Turancılık gibi yayılmacı bir hareketin doğmasına zemin hazırladığı için mahkûm edilmektedir. Görüldüğü gibi, Osmanlı dönemindeki ideolojik arayışlar bütünüyle reddedilmekte, yeni milliyetçiliğin ise iç ya da dış düşmanları olmadığı beyan edilmektedir. Anayasadaki vatandaşlık tanımlamasını tekrar ederek Türkiye sınırları içindeki Türklüğün tanımı yapılırken dil, kültür ve ideal vurguları aslında etnik birliğe duyulan özlemin ipuçlarını da vermektedir.

Desteklediği modern zihniyete uygun olarak *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda rasyonel ve hiyerarşik devlet kurumlarının bürokratik örgütlenme biçimleri ele alınırken sıkça grafiklere ve istatistiklere başvurulmuştur. Kitabın çeşitli bölümlerinde, Cumhuriyet'in uzmanlığa ve işbölümüne değer verdiğiinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, modern bürokrasinin düzenli resmî kayıtlar tutması, planlama ve denetleme gibi işlevleri işletilmektedir. Yeni rejimin gereksinim duyduğu bir diğer modern öğe ise şehir haritaları, şehir planları ve bağımsız bütçeleri olan yerel yönetimler olmuştur. Vergi ve askerlik gibi vatandaşlara ait sorumluluk alanlarının takibi için nüfus kayıtlarının yeni harflere göre yeniden düzenlenmesi, kayıtların yeni takvime göre güncellenmesi gerekmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet öncesi dönemden farklı olarak hükûmetlerin planlı bütçeleri yapılmıştır.²¹ Tüm bu girişimlerin hedefi modern devlet aygıtını kurmak ve yerleştirmektir.

Kitaptaki ana başlıkların hemen hepsi Cumhuriyet öncesi ve sonrası durumun karşılaştırmasıyla başlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu *daima* olumsuz çağrışımlarla karşılanmaktadır. Ceza Hukuku'ndaki değişiklik açıklanırken kitap eski yasal düzeni “ferdi saltanat devrinden kalan” diye betimler.²² Medrese sisteminde eğitilmiş aydınlar—yani ulema—kamuoyunu temsil etmek bahanesiyle batıl inançları yaymakla suçlanır ve ülkenin geri kalmışlığındaki ana nedenlerden bir olarak sunulur.²³ Benzer biçimde, Osmanlı

20. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.10.

21. *On Beşinci Yıl Kitabı*, ss.76-122.

22. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.24.

23. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.25.

İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devrolan—ki bu tür durumlarda 'miras' sözcüğü *özel-likle* kullanılmamaktadır—hapishanelerin, temel gereksinimler olan ışık ve sudan bile yoksun sefil halleri resmedilmiştir.²⁴ Lozan Anlaşması ile “Osmanlı İmparatorluğu'ndan müdevver vaziyet temizlenmiş,” iç ve dış barış sağlanmış ve Türkiye kapitülasyonlar belâsından kurtarılmıştır.²⁵ Önceki yönetimlerin affedilmez hatalarının sebep olduğu felâketlerin sonuncusu olan Hatay Sorunu'nun çözümüyle de Türk milletinin hiç bir devletle sorun yaşamaması garanti altına alınmıştır.²⁶ Türkiye Doğu'da ve Batı'da barışın ön-deri olmayı hedeflemektedir ve imzalanan çok sayıdaki ticaret anlaşması da bunun kanıtı olarak sunulmaktadır.

İçişlerinin yönetiminde de çeşitli ve geniş reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformların ele alındığı 'Dahiliye Vekâleti' bölümü şöyle başlar:

“Osmanlı devletinin mağlubiyeti ile neticelenen umumi harpten sonra Türk millet[i] fakrî zaruret içinde yorgun ve bitab çıktı. Memleketin her tarafı birer yangın yeri halinde idi. ... Yurdda asayiş kalmamıştı. Köylerde ve kırlarda değil, şehirlerde bile emniyet yoktu.

Şehirlerimiz ve kasabalarımız harap ve perişan bir manzara arz ediyordu, Osmanlı imparatorluğunun keyfi idaresi şehirlerimizi ve kasabalarımızı metrûk ve mühmel bırakmıştı. Köylerin idaresi bir usule, kanuna tâbi değildi. Köylü, ağır şartlar altında nefes alamıyacak bir hale gelmişti.

Saltanatın hudutlarını çizdiği vilâyetler, iftirakculuk havaiperverlik uyandırmıştı. Vilâyet hudutlarının dairesi her vilâyetin gerek umumî hizmetlerini ve gerek mahallî hizmetlerini ifa kudret ve kuvvete ölçülememişti.

İşte, en Büyüğümüzün, milleti ölüm döşeğinden kaldırıp ayaklandırdığı gün, önümüzde serilen memleketin dahilî manzarası bu idi.”²⁷

Cumhuriyet rejiminin Dahiliye Nezareti'nin görevi devraldığı koşulların olumsuzluğu belirtildikten sonra, imparatorluğun güvenilmeyen ve zayıf kolluk kuvvetlerinde değişim gerçekleştirildiğinin altı çizilir. Bu onbeş yıl içinde Cumhuriyet'in yeni polis güçlerinin çürümüş Osmanlı sisteminden nemalanan parazitlerin önünü çektiği gerici ayaklanmalarla mücadele ettiği anlatılır. Bu ayaklanmalar arasında üç örnek vaka anılmaktadır: Birincisi Erzurum, Rize ve Maraş'ta şapka karşıtı hareketlerdir; ikincisi, 1930 yılında Menemen'de yaşananlardır; üçüncüsü ise Bursa'da Arapça ezan okuma girişimleridir. İçişlerinin yeniden örgütlenme sürecinde yönetimin coğrafi bölümlenmesindeki yenilikler devlet aygıtının merkezileşmesini sağlama yönündedir. 1930'ların başlarında-

24. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.30.

25. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.105.

26. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.111.

27. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.55.

ki Dersim Olayları Osmanlı'nın çürümüşlüğünden zaten bıkmış olan cahil halkın yeni devletin modern yönetim biçimlerine karşı tepkisi olarak açıklanmıştır. Bölgede yeni devlete karşı tepkiyi gösteren olaylarda Dersim (Tunceli) halkının etnik ya da dini kimliklerine hiç bir rol atfedilmemiş olması dikkat çekicidir. Tepkinin yegâne gerekçesi olarak merkezileşmiş devletin modern yönetim biçimleri gösterilmektedir.²⁸

Nasıl ki Osmanlı daima olumsuz sıfatlarla anılmaktaysa, *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda 'modern,' 'medeni' ve 'ulus' kavramları da hep bir arada karşımıza çıkartılır. Örneğin, Cumhuriyet hükûmeti diğer medeni uluslara örnek olacak biçimde kadınlara siyasal haklar vermiştir;²⁹ Türk devleti ulusal ekonominin ve sanayinin gelişimi için Merkez Bankası gibi ulusal finansal kurumlar kurmuş ve yerleştirmiştir.³⁰ Bu anlatı içinde Osmanlı geçmişi yalnızca siyasal ve ekonomik dışlanma/ötekileştirmeye değil aynı zamanda ve daha ağırlıklı olarak kültürel ötekileştirmeye tâbi olmuştur. Niyazi Berkes Türk modernleşmesini 'sekülerleşme' olarak özetlemiştir.³¹ *On Beşinci Yıl Kitabı* da kültürün sekülerleşmesini en önemli kültürel reform olarak tanımlar: "Cümhuriyet devrinde kültür sahasında yapılan inkılâpların en önemlisi Türk kültürünün lâikleştirilmesidir.³² 'Ulu Önder' olarak anılan Mustafa Kemal Atatürk'ün 'kültürümüzü laikleştirmedikçe Türk kültürüne sağlam bir cereyan verilemeyeceği' kanaatinde olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşımla, Osmanlı'da kamuoyu işlevine de sahip olan eğitim kurumları ve tarikatlar kapatılmıştır. Kitap gururla "bugün Türk çocuğu her işte yanlış ve muzır akidelere göre değil, pozitif ilimlerin ilmî metodlarla elde ettikleri hakikatlere göre düşünecek, karar verecek ve iş yapacak bir yolda ve karakterde yetişmektedir," sonucuna varır.³³ Burada vurgulanması gereken iki önemli noktadan biri bilimle İslam arasında var olduğuna inanılan ihtilâftır.

Kitapta Cumhuriyet döneminde kültürün sahip olduğu diğer nitelikler ise milliyetçilik ve halkçılık olarak tanımlanmıştır. Buna göre, millî kültür Cumhuriyet'le birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak millî kültürün ortaya çıkışı laiklik ile yakından ilişkilidir. Burada 'millet' sözcüğünün kritik imaları ideolojik gerilim nedeni olmuştur. Osmanlı top-

28. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.74.

29. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.75.

30. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.170.

31. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*.

32. "Cümhuriyet Devrinde Kültür İnkılâbı," başlıklı bu alt bölümde bu cümlemin hemen arkasında şunlar yazılmaktadır: "İskolastik, geri ve örümcekli kafalar yetiştirmekte sonuna kadar ısrar etmiş olan medresenin yanında İmparatorluk, açmak zaruretinde kaldığı okulların hiçbirine lâik ruhu sokamamış, yetiştirdiği talebeye sağlam bir ilmî zihniyet vermeğe muvaffak olamamıştır" *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.160).

33. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.160.

lumsal sistemindeki dinsel cemaatleri anlatan ‘millet’ Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarında hem Müslüman ümmet hem de etnik topluluk anlamında kullanılmaya başlamıştır. Ancak modern anlamda etnik bir topluluğu ifade etmesi bir dizi çatışmadan sonra mümkün olmuştur. Bu çatışmalardan biri 1925’te Medeni Hukuk konusunda Meclis tartışmaları esnasında gerçekleşir.³⁴ Milletvekilleri çokeşliliğin Türk kültürünün bir parçası olup olmadığı gibi temel bir soruyla yüzleşmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman aile hukukunu düzenleyen Mecelle çokeşliliği tanımaktadır. Mecelle Meclis’te antik Türk kavimlerinde toplumsal cinsiyetler arası eşitlik olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu tartışma da köklere dönüşün asıl amaç olan Batılılaşmaya hizmet ettiğini gösterir. Bu çerçevede, Osmanlı sistemi orijinal Türk kültüründen ve kimliğinden bir sapma olarak anlaşılır.

Ancak kitabın bu tür kuramsal tartışmalara girmedeğini, Osmanlı dönemini Cumhuriyet döneminin millî ve milliyetçi karakteri ile karşıtlık içinde resmetmekle iktifa ettiğini görüyoruz. Osmanlı devletinin zihniyeti din ile milleti birbirinden ayırmıyordu. Bu zihniyetin egemenliği eğitimin Türkçe değil Arapça ve Farsça yapılmasında, Türk tarihi yerine İslam tarihi dersi anlatılmasında görülüyordu. Dolayısıyla, Cumhuriyet’in alfabe değişikliği ve dilde sadeleşme atakları hem Osmanlı gericiliğini yok etmeyi, hem de millî ideallere sadık çağdaş vatandaşlar yetiştirmeyi hedefliyordu. Alfabe değişikliği ve dil sadeleşmesi konusunda benzeri radikal girişimlerin örneklerine modernleşme projesi ile devlet kurma sürecinin çakıştığı Ekim devrimi Rusyası, Meiji dönemi Japonyası ve Pehlevi dönemi İranı gibi çeşitli bağlamlarda rastlamak mümkündür.³⁵ Türkiye’de Türkçe’nin gelişmesi için Latin harfleri kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmüş, Osmanlıca’nın ve Arap harflerinin cehaleti ve gericiliği temsil ettiği kanaati yayılmıştır.³⁶ 1927’de gerçekleştirilen alfabe reformu ile üç ay gibi kısa bir süre içinde tüm yazılı yaşam Latin karakterlerine döndürülmüş, bir gecede yaratılan milyonlarca okuma-yazma bilmeyen insana Millet Mektepleri’nde bir yıl içinde yeniden okuma-yazma öğretilmiştir. Aslında alfabe değişikliği Osmanlı tarihinin ötekileştirilme sürecindeki en radikal adımlardan biridir; çünkü bu değişiklikle Cumhuriyet rejiminde doğan ve büyüyen nesiller için Osmanlı tarihi, resmî kayıtları, kitapları, aile mektupları okunamayan uzak ve yabancı bir ülke haline gelmiştir.

34. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, ss.528-529; ve Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, ss.13-15.

35. Seçil Deren van het Hof, “Türk Modernleşmesi,” Mehmet Zencirkıran (der.), *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Ankara: Nova Yayınevi, 2006), s.151.

36. *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.164.

SONUÇ

Bu çalışmada 1923-1938 arası Türk milliyetçiliğinin etnik ve Doğulu milliyetçilik olmaktan kaçındığı, kesinlikle yayılmacı olmadığı, asimilasyon denilebilecek uygulamaların ise Batılı bir vatandaş kurgusuna insanları uydurmak biçiminde ortaya çıktığını *On Beşinci Yıl Kitabı*'nı okuyarak vermeye çalıştım. Milliyetçilik literatüründe böyle bir kavram olmamasına rağmen Türk siyasal tarihi çalışan bazı araştırmacıların kullandıkları 'modernist milliyetçilik' kavramının bazı boyutlarının bu dönem için açıklayıcı olduğunu söyleyebiliriz. Batılılaşma ve modernleşme süreci ile kesişen bir ulus-devlet kurma sürecinin ortaya çıkardığı temel eğilim iradî—*voluntarist/civil*—milliyetçilik kurmak, idealize edilen millî kimlikte de Batılı insan modelini öne çıkarmak olmuştur. Bu ideal vatandaşın temel siyasal ve toplumsal kılavuzu ise 'Osmanlı'nın yaptıklarını yapmamak, onun gibi olmamaktır. Onun gibi olmak gerici, tutucu, ilerlemeden uzak olmak, pozitivizmden anlamamak ve faydalanmamak, Batı'yı yalnızca taklit etmek, çürümüş ve köhneleşmiş yönetimini sürdürdüğü müddetçe halk için bir tür sömürgeci, hatta işgalci olmak anlamına gelmektedir. Süreç içinde Osmanlı mirası reddedilmiş, Osmanlı geçmişi yabancılaştırılmıştır. Ulus-devletin bütünleşmesine hizmet edecek kurucu mit, Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine oturduğu Kurtuluş Savaşı'nda mücadele edilen düşmanlara karşı birlik olmak üstüne değil, Osmanlı olmamak üstüne oturtulmuştur. Uğrunda savaşılan kurtuluş Batılı devletlerden değil, Osmanlı'dan kurtuluş şeklinde bir ideolojik yeniden üretime tabi tutulmuştur.

